

[Nummer 11B]

De kerk van Middelkerke

In de Standaerd van Vlaenderen (2 oktober 1856) drukte kanunnik Tanghe zijn eerste geschiedkundige schets over Middelkerke, amper vier bladzijden, die hij 't volgend jaar bijgewerkt - het is tot veertig bladzijden uitgegroeid - als 'Beschrijving van Middelkerke' liet herdrukken. Dat is meer dan honderd jaar geleden. In die honderd jaar is het kleine kustdorp tot een druk bezochte badplaats geworden, en is de studie van de lokale geschiedenis met reuzenschreden vooruitgegaan. Het werd dan tijd dat Middelkerke zijn geschiedenis zag herschrijven; wat dan ook op voortreffelijke wijze is gebeurd in de Monografie door Albert Vanneste en Marc Ingelaere (1959).

De volgende aantekeningen zijn bedoeld als een bescheiden aanvulling op dit verdienstelijk werk; en wel op deel IV, waar, onder de titel 'De Parochie' het kerkelijk aspect van de geschiedenis wordt behandeld. In zo'n werk, dat de volledige geschiedenis bestrijkt, en dat voor een ruime lezerskring is bedoeld, is een zekere beknoptheid geboden. Anderzijds beschikken we over een reeks aantekeningen, die meest op het Bisschoppelijk Archief te Brugge werden bijeenverzameld⁽¹⁾ en waarmee we de hier gegeven biezonderheden ietwat kunnen bijwerken. Het verschijnen van de Monografie is een welkome gelegenheid om ze vast te leggen... Ne pereant.⁽²⁾

(1) Meest uit de Acta Episcoporum; waar een andere bron werd benuttigd, wordt deze aangeduid.

(2) Naar de Monografie verzendt de afkorting 'Mon.' met nummer van de bladzijde.

Het Kerkgebouw

De toren.

Over de toestand van het kerkgebouw vóór de Geuzenberoerten zijn we slechts karig ingelicht. Op de kaart van het Vrije door Pourbus (1562) en op deze van N. Visscher (1660, afgedrukt in de Monografie tegenover blz. 7), schijnt er een gevel- of westtoren te zijn. We zeggen 'schijnt', daar gelijkaardige documenten niet altijd in de details betrouwbaar blijken. Er zijn echter, aan de toren zelf, zekere elementen die erop wijzen dat hij wel als vrijstaande geveltoren gepland werd: de forse steunberen en de versiering met blindnissen op noord- en zuidkant.

Aan de toren zijn in de loop van 1600 en 1700 herhaaldelijk herstellingen gebeurd, maar het is zeker dat de torenromp, het gemetselde gedeelte, nog dateert van vóór de Geuzentijd, en niet van 1681, zoals in Mon. 130 wordt verondersteld. In onze kustdorpen, waar met de Geuzenberoerten de kerken gedeeltelijk werden gesloopt, is de toren steeds bewaard gebleven. De eigenaardige localisering - niet voor de herstelde zuidbeuk, die tot kerk werd ingericht, maar voor de niet-herbouwde middenbeuk, - wijst erop, dat we hier bij een overblijfsel van de vroegere kerk staan.

Reeds in 1627 werd, zoals we verder zullen zien, een klok voor Middelkerke gegoten. Wat ons laat vermoeden dat de toren in stand gebleven was. De architectonische vormgeving pleit geenszins tegen zo'n vroege datering. Overigens men begrijpt moeilijk dat, bij een nieuwbouw, de toren zo monumentaal zou zijn opgevat in vergelijking met het profijtig heringerichte kerkje; en dat, zo de toren een nieuwbouw moest zijn, van een zo kostelijk bouwwerk geen vermelding in de bescheiden wordt aangetroffen.

De torenvoet is vierkantig; daarboven rijst de klokkenverdieping die, door versnijding, tot een achtkant is herleid. Achtkante geveltorens - ik bedoel niet zijtorens die de middegevel flankeren, maar middentorens - zijn in de algemene kunstgeschiedenis eerder uitzonderlijk⁽³⁾. En een niet te gelukkige formule. Als middentoren op de viering staat zo'n toren goed, als geveltoren staat hij doorgaans mager. In zijn 'Rond Kortrijk' (blz. 1137) schrijft pastoor Slosse: 'De (nieuwe) kerke van den Tuquet (1902) gelijkt geheel en al aan deze (ook nieuwe) van Marcke; buiten dat de achtkante torre, in stede van het midden van het kruis te bekleden, voor de ingangdeure is gebracht. 't Is een beklagenswaardige verandering, die een geoefend oog weinig bevalt'. Slosse bewijst hier dat 'geoefend oog' te bezitten. We kennen wel oude kerken met een achtkante geveltoren; maar het zijn meestal oude middentorens van kerkjes, waarvan de beuken in de Geuzentijd werden gesloopt.

(3) Hiermee is het te begrijpen dat de V.A.B.-Gids voor Vlaanderen (1956) op blz. 358 onze toren beschrijft als 'vroeggotische achthoekige vieringstoren'.

Zo, om slechts de voorbeelden uit de naaste omgeving te vermelden: te Nieuwmunster, Klemskerke, Zuienkerke, Meetkerke; of, zoals we tot in de laatste jaren nog geweten hebben, te Wenduine en te Westkapelle. Het is eerst in onze tijden, nu de meesters van den werke niet langer over het 'geoeffend oog' schijnen te beschikken, dat de achtkante geveltoren zijn opgang kent. Zo b.v. Zandvoorde-bij-Oostende en Zandvoorde-bij-Ieper, het Hazegras te Oostende, Veldegem, Le Tuquet, Geluvelde.

Toch is deze uitzonderlijke formule van de achtkante geveltoren, bij ons, in de geschiedenis niet onbekend. We hebben reeds een voorbeeld in de romaanse periode te Torhout, waar echter de massale onderbouw een zekere monumentaliteit bijbrengt die de formule ook voor het 'geoeffend oog' aanvaardbaar maakt; in kleine landelijke kerkjes, zoals te Oekene en te Loppem. En dan op onze kust, waar de formule met een zekere voorliefde schijnt aangenomen: Heist, waar de monumentale toren (13e eeuw) in 1876 werd gesloopt; Knokke, dat ons tot de 14e eeuw brengt⁽⁴⁾, en verder Middelkerke, Wilskerke en uiteindelijk Oostende (St.-Peters) dat de traditie tot in de jaren 1700 voortzet. En misschien dat meester Buyck, toen hij in 1905 zijn kerk te Zeebrugge bouwde, zich bij deze traditie wilde aansluiten. Maar zijn toren is zo profijtig berekend, dat pastoor Slosse zou gemompeld hebben: beklagenswaardig!

Dat willen we, voor ons geval, onthouden: Middelkerke komt in de reeks typische voorbeelden op onze Vlaamse kust met de achtkante geveltoren.

De oude kerk.

Over de eigenlijke kerk weten we zeer weinig: ze verdween ± 1850, en, bij mijn weten, zijn geen afbeeldingen ervan bewaard. Ze zal na de Geuzentijd lange tijd geruïneerd gestaan hebben. Bisschop Triest die 1617-18 in de streek op inspectiereis gaat en over zijn visitatie een verslag schrijft, vermeldt de meeste parochies van het omliggende - Wilskerke, Leffinge, Slijpe, Lombardzijde, Klemskerke - maar over Middelkerke geen gebenedijd woord. Er zijn wel deservitors, dienstdoende priesters; maar ze begaan meerdere parochies, en 't zal aanslepen tot in 1637 eer Middelkerke zijn residerend pastoor krijgt en men aan herstelling ernstig denken gaat. De zeldzame keren dat er te Middelkerke dienst gedaan wordt, zal dat wel gebeurd zijn zoals op andere verwoeste parochies: in een hoek van het geruïneerde kerkgebouw, hoek afgeberdeld met planken en strovlaken. Een bewijs dat de kerk nog niet hersteld was, halen we uit het volgende feit. Op 10 oogst 1625

(4) J. Opeddrinck, Knocke-sur-mer (1913), blz. 98 zegt 1642; Weale en Duclos zeggen beslist 14e eeuw; 1642 verwijst naar een herstelling.

richtten de Vier Leden van Vlaanderen een verzoek tot de bisschop: ‘dat de ruyters van de compagnie Buleux zouden (mogen) trekken in hun oude logysten ende stallynghen binnen de gheruïneerde beuken van de kercke te Middelkercke... in consideratie vande groote costen die 't landt zoude te draeghen hebben indien nieuwe logysten ende stallynghen moesten ghemaect worden’. Wat toegestaan werd, mits vergoeding van de eventuele schade⁽⁵⁾.

Hier en daar wordt in Mon. de mening naar voren geschoven dat de kerk van voor de Geuzentijd uit twee beuken bestond, een hoofdbeuk, die naar het hoogkoor leidde, en een zuidzijbeuk die, na herstelling, tot in 1850 als kerk gebruikt werd (blz. 104, 113). Die zuidzijbeuk zou zelfs in 1719 volledig herbouwd zijn geweest (blz. 108). Ik meen eerder dat de oude kerk drie beuken had. Er zijn wel voorbeelden van oude kerkjes met twee beuken - onze oude kerkjes zijn gegroeid, - maar dat groeiproces zet altijd in met een noordzijbeuk. Wanneer we hier, te Middelkerke, een zuidzijbeuk vinden - hij werd in de jaren 1600 tot kerk ingericht - dan meen ik hieruit te mogen besluiten dat, reeds vóór de Geuzentijd, het volledig schema met drie beuken tot stand was gekomen. In deze mening worden we nog versterkt door de boven vermelde suppliek van de Vier Leden in 1625. Ze vragen de ‘logysten’ voor de soldaten te mogen inrichten ‘in de gheruïneerde beuken’. Nu is het klaar dat de best bewaarde zuidzijbeuk, in zijn vervallen staat, reeds als kerk was ingericht en dat er af en toe reeds dienst werd gehouden. De ‘gheruïneerde beuken’ moeten we daarnevens zoeken.

Op 26 mei 1714 richtte pastoor de Coster het volgend verzoek aan 't bisdom: een meester metselaar, die de kerk te Oostende herbouwde, was ter plaats gekomen en had gevraagd de pilaren, die in de oude kerk en op het kerkhof stonden te vergaan, te mogen aankopen; waarvoor consent gegeven werd. Nu weet ik ook dat het woord ‘pilaar’ in onze oude teksten soms gebruikt wordt voor schoorpijler of drummer. Maar moest dit hier het geval zijn geweest, dan zou men eenvoudigweg gevraagd hebben het materiaal, het baksteen te mogen verkopen, daar drummers en muren een gesloten geheel vormden. Daar men hier uitdrukkelijk en uitsluitend de pilaren vermeldt, mag men eruit afleiden dat het eerst en vooral ging over de hardstenen zuilen, die tussen de geruïneerde hoofden noordbeuk waren blijven rechtstaan. Zoals ze, tot in de jaren 1800, rechtstonden in de geruïneerde gedeelten van de kerken te Blankenberge en Gistel. Zoals er nog een rechtstaat nevens de kerk te Nieuwpoort. Dat men van de gelegenheid profiteerde om nog het bakstenen metselwerk af te breken, mag men veronderstellen. En dat mogen we in betrekking brengen met de 21.000 stenen die,

(5) ABB (Archief Bisdom Brugge), F.

in 1719, uit het puin werden gewonnen (Mon. 108). Dat men het materiaal gedeeltelijk gebruikte voor de herstelling van de oude zuidzij beuk, die tot kerk diende, ligt voor de hand; maar zegt nog niet dat men de hele beuk ‘herbouwde’.

Eerst in 1637 krijgt Middelkerke een residerend pastoor en wordt het in-staat-stellen van de vroegere zuidzijbeuk ernstig aangepakt. Op 28 mei 1638 houdt Jan van Thienen, pastoor te Werken en deken van de kristenheid Gistel, zijn visitatie. Hij noteert dat het zuidzijkoor volledig hersteld is en wel gemeubileerd⁽⁶⁾. Er is een nieuw altaar, geschikt om gekonsakreerd te worden, een preekstoel en een biechtstoel. In 1627 was er al een klok gegoten. Er is een zekere welstand: een zilveren vergulde kelk en monstrans, zilveren oliebusjes; en, wat in die dagen uiterst zeldzaam is, de godslamp wordt dag en nacht onderhouden. Er is een nieuw pastoriehuis, op kerkgrond gebouwd, nevens het kerkhof. Voor zijn ‘eerlycke competentie’ ligt de pastoor in proces bij de Raad van Vlaanderen, tegen de abdis van Petegem; al is het dat men in die dagen schijnt te procederen voor 't plezier, hoopt de pastoor dat alles over kort in 't reine komt: brevi sperat finem.

Tiendheffers te Middelkerke waren de abdis van de Urbanisten of Rijke Klaren te Beaulieu (Petegem-bij-Oudenaarde) en voor een minder deel Niklaas van Moldere⁽⁷⁾; maar zoals de deken aantekent, dat laatste part was een lekentiend (*decimae laicales*) en deze leke-tiendheffers bleven, door een gevestigde gewoonte, van elke bijdrage verschoond. De abdis trok jaarlijks ongeveer twee honderd pond gr. De Urbanisten waren in 1286 te Werken gesticht en verhuisden naar Beaulieu in 1295. Het kan best dat het klooster het tiend van Middelkerke verkreeg toen het nog te Werken stond. In 1613 hadden de aartshertogen een edikt uitgevaardigd, waardoor aan de tiendheffers de verplichting werd ingescherpt bij te dragen tot het herstel van de kerken en het onderhoud van de parochiegeestelijken. Een heilzame maatregel. We mogen veronderstellen dat Beaulieu voor een ruim deel de onkosten heeft afgedragen voor het herstellen van de kerk en 't bouwen van 't pastoorshuis. Daar echter ook de tiendheffers - kloosters en kapittels - door de voorgaande troebelen soms in benarde financiële toestand verkeerden, en de tiendopbrengst door het achteruitlopen van de bevolking en het braakliggen van veel landen sterk was gedaald, gaf dat aanleiding tot betwisting en processen. Bij de rechtbanken is een tendenz merkbaar om de verplichtingen van de tiendheffers te verzwaren. Met de tijd wordt dat soms zo ernstig, dat de nadelen de voor-

(6) ‘Dexter chorus est in totali refectione, bene ornatur picturis, sedilibus et variis ornamentis’.

(7) Deze lekentienden komen door versterfrecht in andere handen: in 1746 zijn ze, volgens een visitatie, naar een zekere heer de Crynghe overgegaan.

delen overtreffen, of dat het tiendenprofijt, zoals men destijds zegde, volledig ‘illusoir’ blijkt. Ook zien we in de jaren 1700 de abdis aan haar tiendrecht te Middelkerke volledig verzaken: aan de voordelen... en de zwaardere nadelen.

In 1638 was de toestand echter nog zo benard niet. De abdis was tussengekomen, maar dan slechts voor haar deel. Een tiendheffer moest slechts instaan voor het strikt nodige van de eredienst: koor en toren met al hun benodigdheden. De rest van het gebouw, de volksplaats of beuk(en), dat viel ten laste van de gemeenschap of parochie. En de parochie stond haar man. In zover dat in 1638 de deken reeds kon getuigen: dat de nieuwe kerk - de herstelde zuidzijbeuk - volledig in orde was en gemeubeld. Op 8 juni 1643 werd de kerk dan gereconcilieerd en het altaar gewijd onder de aanroeping van Sint-Willibrord.

Om de onkosten te bestrijden had men, in mei 1645, tweehonderd pond gr. ontleend aan de kerk te Zande. Een oud gebouw bleef het toch, en af en toe komen grote herstellingen. Op 5 maart 1660 mocht men andermaal een rent opnemen van tweehonderd pond gr., bezet op eigen kerkeland. Op 9 mei 1681 komt men tot de bevinding dat de torenhelm of spits volledig moet vernieuwd worden. Op 15 juli 1682 stond het bisdom toe een H. Kruiskapel bij de kerk aan te bouwen: een kleine uitbouw op de zuidkant, die op de plattegrond (Mon. 113) wordt aangeduid⁽⁸⁾.

Voor de jaren 1700 hebben we minder bescheiden. Er is eerst de reeds vermelde verkoop van materialen voor de kerk te Oostende (1714) die samenvalt met verbeteringen aan ons kerkgebouw zelf⁽⁹⁾. Op 18 oogst 1794 wordt nog eens geklaagd over de toestand van de dakingen. De financiële toestand blijft echter schitterend: rekeningen van kerk en dis zijn in anterioribus of sluiten met een boni. Misschien is de onzekere toestand de reden voor het uitblijven van de nodige werken.

Voor de periode 1800-1850, beschikken we over talrijke dekanale visitaties (1803, 1806, 1815, 1823, 1833, 1843), die tamelijk schematisch en bondig zijn opgesteld, maar waaruit toch iets te leren valt. Zo weet deken Buydens (1806) te vermelden dat de kerk-

- (8) Pastoor van Straesele schrijft aan het vikariaat: ‘dat syne parochiaenen hebben versocht te maecken een uytspringhende capelleken ande kercke... groot 14 voeten in 't viercant, ten effecte als van daerin bewaert te worden het H. Cruys, als anders geen plaetse bequam synde om hetselve te rusten, mitsgaeders om te verwerken de devotie vande ghemeente... dat er alree hebben gepresenteert hunne goetjonstigheyt bet als twintig ponden gr., ende anderssins dat het steen ende schallie in esse is, soo dat hetselve werck seer luttel sal costen’.
- (9) Dat niet al het materiaal van de afbraak in 1714 (Mon. 108) naar Oostende ging of aan de herstelling van onze kerk werd verbruikt, maar ter plaats bleef liggen, leren we uit een brief van pastoor Bastiaen (19 juli 1854): ‘In 't jaer 1792 is het schoollokaal opgemaakt geweest met de steenen van de oude afgebrande kerk, door het kerkbestuer gratis gecedeert’ (ABB, F).

fabriek van de rijkste is van de streek⁽¹⁰⁾; dat zal waarschijnlijk te wijten zijn aan het feit, dat pastoor Reyniers, die de Revolutie beleefde, een beëdigde was geweest.

In 1803 wordt erop gewezen dat de dakingen herstelling vragen; in 1806, dat de bevoering te wensen overlaat. Maar nadien wordt het een stereotiep lofrefreintje - *ecclesia pulchra, nitida, in optimo statu* - en zijn er geen schaduwen meer aan het schilderijtje.

De nieuwe kerk.

Een schoon, net kerkje; maar het werd te klein. Pastoor D'Hondt, die in 1842 de herderstaf opnam, had het plan opgevat de oude middenbeuk te herbouwen; wat de bruikbare oppervlakte zou verdubbelen. In 1844 werd de bekende Westvlaamse priester-architect Clarysse naar Middelkerke ontboden. De rekeningen over dit jaar bevatten een post van 27 fr. 55 voor zgn. reiskosten. Wellicht heeft hij een uitbreidingsplan geschetst; want er werd een plan bij de officiële instanties ingediend, en Mgr. Boussem had het goedgekeurd (24 okt. 1845).

Intussen was de wind uit een andere hoek opgestoken: men dacht aan een gans nieuwe kerk. De periode was ingezet, waarin veel oude, schilderachtige kerkjes werden gesloopt, om plaats te maken voor ruime, betrekkelijk goedkope maar weinig soliede neogotieke konstrukties. In 1848 kwam de provinciale architect Buyck klaar met zijn ontwerp, dat de goedkeuring van Mgr. Boussem wegdroeg. Het kerkbestuur was er echter niet voor te vinden, en wendde zich tot een Gents architect, Mr. van Overstraeten. In zijn parochieboekje (blz. 8) heet Tanghe hem: 'een vermaerden bouwmeester... wien de dood, helaas! te vroeg aen de fraeye konsten en wetenschappen ontnomen heeft'. De verantwoordelijkheid voor deze lofspraken laten we voor de rekening van Tanghe: het monument staat nog recht om over de verdienste van de 'vermaerden bouwmeester' te laten oordelen. Het koninklijk besluit, dat de verbouwing toestond, dateert van 15 maart 1848. Het werk werd toegewezen aan de ondernemers F. Maurus en H. Scorcery te Oostende en stond klaar in 1850. De kerk werd gekonsakreerd door Mgr. Malou op 21 mei 1856.

(10) 'Fabrica melius dotata illis quae in isto tractu reperiuntur'. Ook de dis was rijkelijk begoedigd, en de armen hadden het goed: de mannen kregen zelfs hun provisie tabak. De deken vermeldt het plaatselijk gebruik - we zijn hiermee wat afgedwaald van ons kapittel over de kerk, maar de eigenaardigheid mag hier wel geboekt worden - het plaatselijk gebruik het eerste kalf van elke koe voor de kerkdeur bij opbod te verkopen, ten voordele van de armen van de parochie. Een soort offerande 'in natura', die misschien wel een zeldzaamheid is in de geschiedenis van de dis: 'Fert consuetudo ut primus pullus cujuslibet vaccae ante ecclesiam vendatur in commodum pauperum, utque iis, qui amplius laborari nequeunt, habitatio, nutrimentum seu victus et amictus, item tabacum procurentur'.

De meubilering

Wat er van de meubilering van de vroegere kerk overbleef, ging meestal verloren: in het neogotieke milieu, zo redeneerde men, verkeerdelijk, moesten nog neogotieke meubels komen. Op aanbeveling van Mgr. Malou had men Karel Geefs van Leuven aangesproken voor het nieuw hoogaltaar en het koorgestoelte. De prijs - 10.000 fr. - vonden de kerkheren overdreven; wat aanleiding gaf tot een hele reeks moeilijkheden. Geefs dreigde een ogenblik het reeds geplaatst hoogaltaar te laten weghalen; Malou zond zijn vertrouwensman, kanunnik Carton, om de zaken in 't reine te trekken. Met blijkbaar tegenzin lammerde het kerkbestuur, in 1855, de som van 9.600 frank - men was erin gelukt vierhonderd frank op het ereloon af te dingen - aan de weduwe van Karel Geef s. Er rustte a.h.w. een kwade hand op de hele onderneming: eer de werken voltrokken stonden, waren niet alleen de bouwpastoor en de architect overleden, maar nog de maker van altaar en koorgestoelte⁽¹¹⁾.

In 1857 kocht men voor 400 fr. een kruisbeeld van Jan Geefs, beeldhouwer te Antwerpen, kruisbeeld dat in bezit was van Mr. Robert te Middelkerke. Voor de overige meubilering - biechtstoelen, preekstoel, kommuniebank, balustrade van het doksaal, gestoelten voor dismeesters en magistraat, - werden de ontwerpen opgemaakt door de Brugse architect Carpentier, en de uitvoering toevertrouwd aan Ferdinand Hoste te Ruiselede.

De koster-ontvanger, Frans Huyghebaert, noteert dat alles gemaakt was 'in het goutiek'. Onze scribent houdt er een eigen, soms smakelijke schrijfwijze op na. Zo vermeldt hij dat, in 1849, Jan van Houtte van Vichte het orgel van de oude kerk naar de nieuwe overbracht, en elk jaar - tot in 1868, wanneer de van Houtte's door de Loncke's worden opgevolgd - het instrument komt stemmen. Wat ons wordt duidelijk gemaakt door de telkens terugkerende post: 'voor 't courageren van den orgel'.

In 1855 wordt er onder de ontvangsten een post geboekt van 35 fr. voortkomend van 't verkopen van een oud Sint-Jansbeeld. Sint Jan de Doper wordt van overouds vereerd te Middelkerke, en zijn zomerfeest was een processiedag. Het kan wel een oud kunstig beeldje zijn dat werd versjacherd. De veronderstelling dat Sint-Jan de oorspronkelijke kerkpatroon zou geweest zijn, en eerst omtrent 1732 door Sint-Willibrord zou zijn vervangen (Mon. 109) is niet aan te nemen⁽¹²⁾. Eerst zal een heropleving van de Kruisdevotie die voor dit jaar 1732 wordt genoteerd, uiteraard geen aanleiding kunnen zijn om Sint-Willibrord op het voorplan te schuiven. Zo

- (11) Het altaar van Geefs staat nog in het vroeger koor, dat nu tot doopkapel werd ingericht; het gestoelte, van de opgaande rugleuning ontlast, werd overgebracht naar het nieuwe hoofdkoor.
- (12) Sint-Jan was, zoals reeds in Biekorf (hiervoor blz. 234, 303) werd aangestipt, de patroon van de Kapel van Raversijde. Het is mogelijk dat ons beeldje uit Raversijde naar Middelkerke verhuisde.

men toen een verandering van de kerktitel had bedacht, zou Middelkerke een H. Kruiskerk geworden zijn. Overigens, in de jaren 1700 rekt Sint-Willibrord niet meer, bij ons, onder de volksheligen. Waar een kerk onder zijn aanroeping schuilt, is dit in aanknopng met een ver verleden. Ook is de klok van 1627, die lange tijd de enige klok was te Middelkerke, een Willibrordusklok, zoals we verder moeten zien. En zegt de dekanale Visitatie van 1638: 'Patronus est S. Willibrordus confessor et pontifex'.

Met de ontwikkeling van het kustdorp tot druk bezochte badplaats, is dat kerkje van 1850 opnieuw te klein geworden. Het is echter niet verdwenen; het is, met de oude toren, tot een soort voorhalle geworden van de nieuwe (derde) kerk, gebouwd door pastoor Butaye. Deze nieuwe uitbreiding geschiedde op de zuidkant: de eerste steen werd gelegd in 1932; Mgr. Lamiroy konsakreerde de kerk, onder de aanroeping van Sint-Willibrord, op 30 sept. 1935. De nieuwe bouw kunnen we neo-romaans heten. In de geschiedenis van onze kerkenbouw zal hij wel een van de laatste voorbeelden zijn van imitatie-stijl. Bij gemis aan andere kwaliteiten, is het toch een ruime, overzichtelijke kerk.

Nog enkele aantekeningen betreffend het meubilair.

De huidige kruisweg is van Oskar Hoge, die het hele binnendecor ontwierp (Mon. 134). In 1891 werd er een geschilderd door mevr. de Gault-Lorain⁽¹³⁾. Uit de kerkrekeningen vernemen we dat, in 1852, een eerste kruisweg geplaatst werd, geschilderd door Charles van Hove uit Gent.

De Inventaris van de bestaande schilderijen (Mon. 121) geeft vier nummers: 1 en 2 H. Familie-voorstellingen; 3 de Rozenkrans⁽¹⁴⁾; 4 de Boodschap. Zowel de Inventaris van ± 1850 als deze van de provinciale architect Naert (± 1900) vermelden nog een ander stukje, een Doopsel van Kristus (100 × 70 cm) geschilderd door Jan Garemijn. Dit schilderijtje werd (Mon. 110) besteld door pastoor Stalpaert (1760-1790). Naert zegt: 'joli tableau', en dat zal wel het beste stukje geweest zijn in de hele verzameling: de naam Garemijn staat er borg voor. Het doek is spoorloos verdwenen.

Zilverwerk.

Zoals onze meeste oude kerken bezit Middelkerke een bescheiden verzameling zilverwerk. Om de jongere, minder interessante stukken over te slaan (een neogotieke torenmonstrans en kelk), vermelden we, volgens de Inventaris van 1934, een stralenmonstrans (die thans hersteld is), een vergulde prachtkelk en een meer sobere van jongere

(13) Voor het plaatsen van deze kruisweg werd een Koninklijk Besluit op 7 juli 1891 uitgevaardigd.

(14) Mon. 107 waar vermeld wordt dat het doek door pastoor Storme (1664-1679) werd aangekocht en waar het bij vergissing wordt beschreven: 'O.-L.-Vrouw met heiligen en Karmersbroeders, die het Skapulier dragen'. Van Karmersbroeders is hier niets te bespeuren bespeuren: het is wel gelijk Sint-Dominikus die de Rozenkrans ontvangt.

datum, ampullen met schenkblad, wierookvat en sloopje, missale met zilveren belegsels, voordraagkruis met zilveren staf. En dan de oliebusjes die van 1712 dateren (Mon. 108), en een serie relikwiehouders - onze oude zeinsels of muilestoters⁽¹⁵⁾.

Het is een gelegenheid om op het verdwenen zilverwerk te wijzen.

De visitatie over 1638 maakt reeds gewag van een zilveren vergulde monstrans. Ongetwijfeld Brugs werk. Brugge was, in die dagen, de zetel van een zeer befaamde school van edelsmeden die hun werken tot ver buiten West-Vlaanderen uitzonden. Op het Brugse platteland vinden we nog veel van deze typische torenmonstransen uit die dagen, te Damme (Hospitaal), Dudzele, Lissewege, Zuienkerke, Nieuwmunster, enz. Tegen het eind van 1600 moeten deze torenmonstransen, feitelijk nog het gotisch schema, het afleggen voor de nieuwe formule: de zonnemonstrans. Hiermee is het te begrijpen dat, in 1668, een nieuwe monstrans te Brugge voor Middelkerke wordt gemaakt (Mon. 108). Maar het is verwonderlijk dat kort daarop, onder pastoor Decostere (1710-1730), er nog eens sprake is van een 'nieuwe' monstrans. En toch moet dat juist zijn. Want deken Asseman, die in 1734 zijn visitatie houdt, zal het nieuw stuk vermelden en beschrijven. Die beschrijving is het aanhalen waard, daar ze ons een toestand leert kennen die thans in onbruik geraakt is, maar tot ver in de jaren 1800 in veel kerken van onze streek is blijven meegaan. Feitelijk is het een nieuwe... ciborie, waarop voor uitstellingen en processies, een kleine stralenzon kan bevestigd worden, waarin de Hostie wordt gevat⁽¹⁶⁾. Begrijpelijk is het, maar toch jammer, dat in de vroege jaren 1800, dit eigenaardig, ietwat gecompliceerd toestel, door een gewone monstrans werd vervangen.

De prachtkelk, die in 1638 reeds wordt vermeld, is ongetwijfeld de nog bewaarde. De zeslobbige voet draagt borstbeelden van Ons Heer, O.-L.-Vrouw en de vier kerkleraars. Een zeer schoon Brugs werk, dat tot nog toe op geen van onze tentoonstellingen verscheen, en een ruimere bekendheid verdient. Juist iets voor onze speurder en kenner van drijfwerk, pastoor Denorme. De tweede, eenvoudige kelk is een goed werk van 1700.

Hier moeten we nog aanstippen dat de Inventaris van ± 1860 melding maakt van een gekleed Mariabeeld, in een zilveren bloemenkrans, met twee zilveren kronen, scepter en wereldbol. Beeld en krans zijn verdwenen. Alleen een sterk gedeukt kroontje en fragment van de scepter zijn de laatste getuigen van een vergane glorie.

(15) Onze Monografie meent het voordraagkruis (109) en het wierookvat (110) uit de jaren 1700 te mogen dateren. Het schijnt mij waarschijnlijker, voortgaande op stijl en meubelen, dat deze kunstwerken, zoals de monstrans en de ciborie, uit de vroege jaren 1800 dateren. - Over het zilverwerk van het Mirakelkruis, zie Biekorf 1960, 301-308.

(16) 'Novum ciborium, cui pretiosa radiata lunula, gemmis ornata, affigitur, dum in processionibus circumgestatur...?'

Dezelfde Inventaris spreekt nog van een ‘paxberd of zegenplaat (16 × 12), met een O.-L.-Vrouwbeeldeke, door de koralen gebezigd in de huwelijksmissen’. Ook al spoorloos verdwenen! Een nadere beschrijving ontbreekt. Maar het kan wel een van deze interessante kunststukjes zijn, zoals het zeer onlangs verdwenen paxberd te Snaaskerke.

Er zijn eindelijk nog twee antependia met kostbare middenstukken, een Hemelvaart van Maria en een Sint-Augustin. De medaillons, van zeer schone tekening, uitgevoerd ‘au petit point’, zijn gevat in somptueuze cartouches in goudborduurwerk en zijn herkomstig van verwezen koorkappen. Het is wel mogelijk dat we hier gedachtenissen hebben van de Sint-Niklaasabdij te Veurne, waarvan de vele kostbare koorkappen, na de Revolutie, over de kleine dorpskerken van de streek zijn verspreid.

De Klokken

Wat de klokken van Middelkerke betreft, beperkt onze Monografie de inlichtingen tot de toestanden sedert 1914. We kunnen echter hoger opklimmen.

Deken Donatiaan Jan Arents, die op 8 oogst 1734 zijn visitatie houdt te Middelkerke en er een omstandig relaas op schrijft, weet te zeggen dat er slechts één klok is, waarvan hij het opschrift nauwkeurig heeft opgetekend. Waarmee hij ons een grote dienst bewijst en als voorbeeld voor zijn collega's - dekens-visitators van alle tijden - kan gesteld worden. Want opschriften van klokken zijn soms interessante geschiedkundige documenten. Dat opschrift luidt:

‘In honorem D.O.M. Beatae Mariae et Sancti Wilibrordi fusa est in Middelkercke, pastore D^{no} Nicolao Hertebolle; Sebastiano Allaert Hoofmanno et aedituo Joanne Schepen. Antonius Goubillot me fecit A.D. - MDCXXVII’.

We verdanken een massa interessante gegevens aan dit opschrift. Eerst zien we dat reeds in 1627 Middelkerke een klok kreeg, eer nog op de parochie een eigen pastoor was: Hertebolle was pastoor in 't naburige Wilskerke en slechts deservitor te Middelkerke. Dan krijgen we hier een bevestiging op wat deken van Thienen in zijn verslag van 1638 uitdrukkelijk getuigt: dat Sint-Willibrord als patroon vereerd wordt. De klok is, volgens het toen gevestigd gebruik, ter plaats gegoten: ‘fusa est in M.’; en wel door een van deze rondreizende vreemde klokgieters. Antoon Goubillot zal, in 1639, te zamen met een ander rondreizend gieter, François Delespine, twee klokken gieten voor Sint-Pieters te Ieper. En we vinden hem nog elders in West-Vlaanderen werkzaam.

Deken Arents is zeer nauwgezet: een deken naar het hart van... de historieschrijvers. Op zijn verslag geeft hij nog een relaas over de verheffing van de Kruisrelikwie die hij, op 14 september 1735,

uit naam van de bisschop te Middelkerke komt voorzitten. En vermeldt dat hij, dezelfde dag, nog eens ‘ex commissione III^{mi} Dⁿⁱ’⁽¹⁷⁾ een nieuwe klok heeft gewijd: ‘cujus campanae, quae refusa est expensis ipsius parrochiae, inscriptio sonat ut sequitur.’ en daar is de zin afgebroken en wordt het beloofde opschrift niet gegeven!

Wat is er gebeurd? Nalatigheid of vergetelheid? Een jongere tekst uit een visitatie van 4 oogst 1735 zal het raadsel helpen oplossen. Arents heeft wel de nieuwe klok gewijd op 14 september 1735, maar ze was waarschijnlijk defekt en, eer deken Arents in zijn schoonschrift het relaas van de klokwijding voltooide, moet hij reeds geweten hebben dat alles te hergaan was. Hij werd door de bisschop opnieuw afgevaardigd voor de wijding op 28 nov. 1741. En de visitatie van 1746 geeft ons dan het opschrift van de hergoten klok:

‘A.D. 1741, fusa sum in honorem S. Willibrordi, a decano Christianitatis Arents, pastore J. van Loo. Fusa sum munificentia parochianorum. Me fuderunt in parochia de Middelkerke Ignatius et Albertus Ferdinandus de Cock’.

De klok is dus weerom ter plaats gegoten. En hier verschijnen ten tonele twee leden van 't vermaarde klokkengietersgeslacht uit onze streek, de De Cock's, de vader Ignaas, en zijn zoon Albert-Ferdinand; waarvan Slosse (Rond Kortrijk, bl. 466) weet te vertellen dat deze Albert-Ferdinand te Brugge vergeven werd ‘uit nijd wegens het gieten van de klokken voor den beiaard’.

Waarschijnlijk heeft die klok van 1741 de Revolutie overleefd - er was maar één klok en daarmee werd ze niet opgeëist, maar haar eeuwfeest heeft ze niet mogen vieren. In april 1839 leverde de Brugse gieter Dumery een driegeluid (Kerkrekeningen) waarvan de opschriften mij niet bekend zijn en dat in 1917 door de Duitsers werd weggehaald. Pastoor Butaye liet in 1921 een nieuw driegeluid gieten door Michaux te Leuven. De twee grootste klokken⁽¹⁸⁾ werden, in 1944, door de Duitsers opgeëist en, onder pastoor Souvage, door nieuwe vervangen. Ze werden op 12 november 1950 gewijd door deken Desmet. Voor de plechtige wijding werd een gedachtenis gedrukt, met de vertaling van de opschriften en een klokkenversje van Guido Gezelle.

M. ENGLISH

(17) Zijn commissie is geakteerd in AAE op 19 sept. 1735.

(18) Grote klok: ‘Nomen mihi Willibrordus. Curante parochiam R.D. Flor. Germ. Butaye, membris consilii fabricae Livino Devynck - Slembrouck, praes.; Aloisio Vandenschaeghe, seer.; Gustavo Huyghebaert, thes.; Hectore Laga Van Hecke en Ludovico Logier Passchyn. - Me fudit Lovanii And. Michaux, A.D. 1921. - Patrinus fuit AEemilius Dewyse Lutse; Matrina Victoria Zingier, uxor A. Vanwalleghem. Benedictionem accepi a. R.D. Ach. Camerlynck, dec. Ostendano. - Succedo campanae a Teutonibus A.D. 1917 furto ablatae’.
Middelbare klok: ‘Nomen mihi Isidorus. Curante... (als boven). Patrinus fuit Augustinus Logier Vanden Broucke; Matrina, Eugenia Ide, uxor A. Dewulf. Benedictionem... (als boven).